

„Láda meg ki nyittatik” – A Xántus János Múzeum céhládái a 17-19. századból

Kevesen tudják, hogy a győri Xántus János Múzeumban számtalan mives tárgy található, melyek a középkorban kialakuló érdekvédelmi szervezetek, a céhek világába kalauzolják a látogatót. Az állandó kiállításban céhzászlókat, céhládákat, pecsétnyomókat, behívótablákat, szálláshelyjelvényeket, mesterremeket, szerszámokat, sőt még dokumentumokat is megtekinthetünk. A látottakon kívül azonban a helytörténeti gyűjtemény még számos céhes emléket őriz. A tárgyakat egy 2010-ben megjelent katalógusban tártuk a nagyközönség elé,^[1] a példátlanul gazdag, írott forrásanyag feldolgozása pedig folyamatban van.

A céh az egyazon településen élő, azonos mesterséget űző kézműveseket fogta össze, kiknek életét, munkáját a céhszabályzatok artikulusai határozták meg. Ezekben rendelkeztek pl. a céhmester kötelességeiről, az atyamester és a legények feladatairól, a munkaidőről, a munkabérről, a létszámról, a felvételi és felmondási időről, a misehallgatási kötelezettségről, a kereskedés feltételeiről stb. Emellett a szabadverseny megakadályozása és a céhen kívüliek, az ún. kontárok miatt konkrét vagy általános előírásokkal szabályozták a termékek minőségét és mennyiségét is.

Győr előnyös földrajzi elhelyezkedése kedvezett a helyi céhes ipar kialakulásának és elterjedésének. A Bécshez és Pozsonyhoz is egyaránt közeli, folyók partján fekvő, a kelet-nyugati kereskedelmi út súlypontjának számító város – mely egyúttal egyházi közigazgatási központ is volt – a török korban fontos védelmi szerepet töltött be. A legelső céhek – szűcsök, vargák, szabók, mészárosok, kőfaragók, kovácsok – még a középkorban, a 14-15. században alakultak. Fejlődésüknek a török kor egy időre gátat szabott, de a 17. századtól újra működni kezdtek, mely Győr szabad királyi várossá válása után teljességgel kiigazán.^[2]

A Xántus János Múzeum céhes gyűjteményében található céhládák az egykori bencés gyűjteményből – később az alapító, Rómer Flóris nevét felvevő múzeumból – származnak. Az ipartársulatok létrehozásának törvényi szabályozása idején Rómer hívta fel a figyelmet az akkoriban már „letűnt” korszak tárgyi emlékeire és így a céhládák fontosságára, és azok mielőbbi összegyűjtését szorgalmazta. *„Érdekes lenne ezenfölül megtudni, valjon bírunk e még a czéhek clenodiumaikkal: a czéh ládáival, pecsétjeikkel, kancsóikkal, poharaikkal, zász-*

[1] Nemesné - Szabó, 2010; A katalógus előzménye Szabó, 1979, 167-230.

[2] Gecsényi, 2008, 91-105.

lóikkal, meghívó tábláikkal stb. és hogy ezek milyen időből valók, van-e művészi becsük? ha pedig többé a céhek vagy városok birtokában nincsenek, hová kerültek? stb. [...] Mind ezeket az öregebb mesterektől kell megtudni; de hogy az iratokról valamint a régi szokásokról is kellő feleleteket nyerjünk, szükséges, hogy ezen egész, nagy fontosságú ügyet a t. Történelmi Társulat védszárnyai alá helyezzük, kérvén annak t. választmányát: mi – szerint e célra saját kebléből egy központi bizottságot kiküldeni méltóztassék, melynek feladata legyen, oda hatni, hogy a társulat vidéki tagjaival érintkezvén, minél több anyagot összegyűjtsön.”^[3] Rómer országos felhívása megjelent a Győri Közlöny hasábjain is, melynek hatására számos céh – pl. a csizmadiacéh, kádarcéh, molnárcéh, szűrszabó céh – tárgyi emlékei kerültek be 1877-ben a Szent Benedek Rend győri régiségtárába. A múzeum helytörténeti gyűjteménye ennek köszönhetően jelenleg 57 céhládával büszkélkedhet, melyek között legénycéhek ládái is vannak. A legkorábbi ládák a 17. század közepén készültek, de megtalálhatók 20. század elejéről származók is.

A céhládák eredetüket tekintve az ószövetségi frigyláda mintájára készültek. A formai rokonság mellett rendeltetésbeni párhuzamok is fellelhetők. Mindkét láda kultikus szereppel bírt, hiszen mindkettő a közösség életét irányító törvényeket rejtette. A frigyládjában őrizték többek között Mózes két, törvényeket tartalmazó kőtábláját,^[4] a céhládjában pedig helyet kapott a már említett céhszabályzat. Noha az Ószövetségben részletes leírást kapunk a frigyládára vonatkozóan,^[5] a céhek kiváltságleveleikben nem szabályozták a láda elkészítési módját. De cél volt, hogy az anyagi, erkölcsi és mesterségbeli összetartozást jelképezze, ezért igen mívés darabok születtek, és emiatt az egykor létező érdekvédelmi szervezetek legjellegzetesebb tárgyi emlékeivé váltak. Feldolgozásukra, bemutatásukra országos szinten már számtalan kutató vállalkozott.^[6]

A ládák csukott és nyitott állapotban számtalan funkcióval rendelkeztek. Egykor ezekben őrizték a privilégiumokat, jegyzőkönyveket, beírókönyveket, pecsétnyomokat, perselyeket a céh vagyonával együtt. De ebben tartották a legények kereszt- és tanulólevelét is, melyről a molnár legénycéh 15. artikulusában ezt olvashatjuk: „[a tanulólevél] az Atya Mesternek kezében adassek, és az Czéh

[3] Rómer 1877a, 281–282. Lásd még: Mentsük meg a céhemlékeket! Győri Közlöny XXI. évf. 1877. 34. sz.

[4] MTörv 10, 1–5.

[5] „Becaleel elkészítette a ládát is akácfából. Hossza két és fél könyök, szélessége másfél könyök és a magassága másfél könyök volt. Kívül és belül bevonta tiszta arannyal és körös-körül aranypártázatot illesztett rá. A négy lábához négy aranykarikát öntött, két karikát az egyik oldalon és két karikát a másik oldalon. Csinált továbbá rudakat akácfából, s bevonta arannyal. Ezeket a rudakat bedugta a láda oldalán levő karikába, hogy a ládát vinni lehessen. Megcsinálta az engesztelés tábláját is tiszta aranyból: hossza két és fél könyök, szélessége másfél könyök. Csinált hozzá két aranykerubot. Művészi munkával alakította ki őket az engesztelés táblájának két végén: az egyiket az egyik végén, a másikat a másik végén, az engesztelés táblájával egy darabból. Így helyezte el a két kerubot a két végén. A kerubok fölfelé kiterjesztették a szárnyukat, és szárnyukkal befődtek az engesztelés tábláját. Arcuk egymás felé fordult, s tekintetük egyszersmind az engesztelés táblájára szegeződött.” Kiv 37, 1–9, lásd még: Kiv 25, 10–22

[6] Ld. pl. Temesváry, 1958; Rómer 1877b, 563–565.; Nagybakay, 1966, 91–135.; Gráfik, 2008 stb.

ládában tetessék, és Szent István napig ott tartassék...^[7] A céhszabályzatban meghatározott vétkekért járó költséges, pénzbeli büntetést, vagy a szabadítás, mesterré válás összegét is a ládába kellett betenni, melyből támogatták pl. az özvegyeket^[8] és a beteget: „annyira szűkölködni hogy magahozis iot tehetelen volna... Czehbeli Mesterek annak tartozzanak képes szerént való költséges es segetsege lennj az cheh ladabol...^[9] A vargalegények a ládájukból vettek ki pénzt a választott védőszentjük napján mondott miséért is: „Társaságnak Patronája Szüz Szent Borbálya Aszszony [...] minden Esztendőben a megh irtt Eöreg [...] Templomban azon Szent Szüznek oltára előtt egy Szent Misét szolgáltatni, arra teendő költséget pedig a Ládából ki fizetni...^[10]

A láda kinyitása után sokkal nagyobb szigorúságot, ünnepélyességet sugárzott, mint csukott állapotban és emiatt jelenlétében megkövetelték az illedelmes viselkedést. „Amikor az ifjuságnak ollyas Gyülekezete vagyon, és a Láda meg ki nyittatik, senkinek sem szabad páltzával, annyivalis inkább baltával csákánnyal vagy más afféle fegyver forma eszközzel be menni bizony vagy más esküvő, és Szitkos Szókkal élni; hanem ottann a Ládában való egy pénz le tétel után tartozik mindenik minden csendességben rendességben magát tartanni, nem evén, nem iván, asztra rendetlenül nem diülvén vagy Könyökölvén, aszta hidgyán vagy másképpen lábát, kórósztil nem tévén ...^[11] De bünt követett el az a mester is, aki a nyitott láda előtt engedély nélkül állt fel, vagy ült le,^[12] mestertársát szidalmazta, felhánytorgatott régen lezárt ügyeket, fenyegetőzött, csapkodta az asztalt, ujjával csettintgetett, Isten nevét szájára vette, a lábával dobogott,^[13] vagy a láda felnyitása után érkezett csak meg a céhgyűlésre.^[14] Hogy a láda ténylegesen összekapcsolódott a mesterséggel, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a céhéletnek minden fontos tényezője a láda mellett történt: a mesterválasztás,^[15] a legény- és mesterkönyvbe való beírás,^[16] a felszabadítás, a mesterfelvétel, a céhgyűlések, az inasszegődtetés, stb.

[7] A molnárlegények szabályzata. 1720. febr. 10., 15. artikulus

[8] A pékmesterek szabályzata. 1708. jan. 30., 25. artikulus

[9] A takácscéh szabályzata. 1625. jún. 29., 19. artikulus

[10] A vargalegények szabályzata. 1752. ápr. 18., 2. artikulus

[11] A vargalegények szabályzata. 1752. ápr. 18., 7. artikulus

[12] A pékmesterek szabályzata. 1708. jan. 30., 30. artikulus

[13] A pékmesterek szabályzata. 1708. jan. 30., 13. artikulus

[14] Büntetést fizettek „azok is kik az Czéh gyűlésre Parantsoltattnak is hirdetének és az láda föl nyitása után compareálnak...” (A molnárcéh szabályzata. 18. század, 6. artikulus) De az a legény is büntetésre számíthatott, aki „olly vásatsággal álhatatlansággal és csacsakasággal viseltettnék, hogy a Társasághban a Kinyitott Ládánál végzett dolgokat ki beszétné ...” (A vargalegények szabályzata. 1752. ápr. 18., 25. artikulus)

[15] pékmestereknél minden évben Úr napját követő vasárnapon a céh tagjai összegyűltek, mert a két, választott céhmesternek be kellett számolnia a nyitott céhláda előtt a társaság bevételeiről, kiadásairól, teendőikről, majd ezután sor került a két új céhmester választására is. (A pékmesterek szabályzata. 1708. jan. 30. XJM HD.72.13.1., 8. artikulus)

[16] „Ezen Czéhbe ha valamely jövevény ifju a fön jelentett Punctumoknak eleget tévén be akar jönni tartozik a Czéh Ládájába fele Taxáját úgy mint tizenöt forintokat mingyárt előre le tenni...” (Az ötvöscéh szabályzata. 1746. máj. 7., 11. artikulus)

Az Őszövetség szerint a frigyládát elrejtve tárolták: „A függönyt akaszd fel a kampókra, és a függöny mögé helyezd el a bizonyság ládáját. A függöny szolgáljon válaszfalul a szentély és a legszentebb között.”^[17] A céh ládáját a céhmester, a legények ládáját pedig az atyamester őrizte házában. A ládákhoz két kulcs tartozott, melyek közül az egyik a láda őrzőjénél volt, a másik birtokosa céhenként változott. A molnárok esetében „az másik Kultsa pedig ályon az Attya Mesternél”;^[18] a kovácscéhnél a bejárómesternél volt;^[19] a legénytársaságoknál pedig „az Czéh ládának pedig két bizonyjos kulcsa legyen, az mellyeknek egyike az Atya Mesternél legyen, az másik Dékán Mesternél, és az Czéh láda az Atya Mesterre bizattassék.”^[20]

A céhládák általában kemény vagy puhafából készültek, és három fő részből álltak: alapzataból, középrészéből és fedélből. Az alapzat gyakran maga a lábazat is volt, de többségében négy, hat, néha nyolc lábon álltak.^[21] A múzeum gyűjteményében található céhládák többsége négy lábon áll, melyeket a művesség miatt szintén látványosra faragtak. Azonban több olyan céhláda is van, melyeknek nincsenek lábai, hanem az alja maga az alapzata.^[22]

A középrész a láda legfontosabb eleme, itt látható a legtöbb díszítés. A gyűjteményben számos olyan láda van, mely gazdag faragványokban, festett ábrázolásokban, intarziákban, csontberakásban. Több esetben ábrázolják faragással vagy festéssel a céh mesterségjelvényeit, vagyis a szakmához tartozó legfontosabb szerszámokat, melyek segítségével viszonylag könnyű megállapítani, hogy egy láda melyik céhhez tartozhatott. Faragott mesterségjelvényként látható a győri mészároscéh 1640-ben készült ládáján kerubok között az aranyozott ökörfej;^[23] vagy a győri hentes- és mészároscéh 1844-ben készült ládáján az ökör és két keresztbe tett bárd;^[24] a győri kádarcéh 1643 körül és a kádárlegények 1645-ben készített ládáján a középen szétnyitott körző, szárai között hordó, balra aroncsfeszítő, jobbra kádárbárd, alul bunkó;^[25] a győri ötvöscéh 1748-as

[17] Kiv 26.33

[18] A molnárcéh szabályzata. 18. század, 3. artikulusz

[19] A kovácscéh szabályzata. 1745. márc. 29., 2. artikulusz

[20] A molnárlégenyek szabályzata. 1720. febr. 10., 4. artikulusz

[21] Nagybákay, 1966, 96.

[22] Ilyen a győri csizmadia és cipész temetkezései egyesület (1917?, Nemesné - Szabó, 2010, katalógusban lévő 89. számú fotó és leírás), a győri egyesült gombcsináló-, nyerges-, arany- és rézműves-, rézöntő- és kárpitoscéh (1650 k., Uo., 90. sz.), a győrszigeti egyesült lakatos-, órás-, arany-puskaműves- és sztergályoscéh (1827., Uo., 103. sz.), győri mészároscéh (1640., Uo., 107. sz.), a nagybajcsi molnárcéh (19. század eleje, Uo., 110. sz.), a győrszigeti molnárlégenyek (1841., Uo., 111. sz.), a győrszigeti serfőzőcéh (18. század, Uo., 115. sz.), a győri szabó- és gombkötő legénytársaság (18. század vége, Uo., 119. sz.), a győri takácscéh (17. század, Uo., 125. sz.), és két ismeretlen céh ládája (mindkettő 19. század eleje, Uo., 132. sz.; 133. sz.). In: Nemesné - Szabó, 2010, 35., 38-42., 44., 46., 101., 103-111.

[23] Nemesné - Szabó, 2010, 107. sz., 39., 104-105.

[24] Nemesné - Szabó, 2010, 93. sz., 35., 101.

[25] Nemesné - Szabó, 2010, 94. sz., 36., 101-102.; Nemesné - Szabó, 2010, 95. sz., 36., 102.

ládáján üllő, kalapács, kehely, körző, kanál,^[26] a győri pékmesterek ládáján a perec és két oldalán péksütemények.^[27]

Festéssel kerülhetett a láda középrészére a céh neve,^[28] a láda készítésének dátuma,^[29] bibliai jelenet,^[30] a mesterek nevei^[31] vagy mesterségjelvények.^[32] Az egyik ládán látható csontberakások értékes információkkal szolgálnak, egyrészt az asztalosok és puskaágyművesek szerszámaikat ábrázolják, másrészt megörökítették a láda készítőjének, Hans Henn-nek a nevét is, mely csak nagyon ritkán fordul elő.^[33] Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni, hogy a ládák azonosítása nem csak a rajtuk látható mesterségjelvények, hanem a rajtuk lévő védőszent-ábrázolások alapján is lehetséges. Minden céhnek megvolt ugyanis a védőszentje, akit a céh alapítói választottak. Így kapott helyet az ötvösök ládáján Nagy Szent Leó pápa,^[34] a pékmestereknél Szent Mihály arkangyal,^[35] vagy a kötélverőknél Szent Sebestyén és Szent Rozália.^[36]

A fedél a láda bezárására és a zárral együtt a benne lévő értékek őrzésére szolgált. Ez lehetett lapos, de ki is emelkedhetett a síkból. Előbbire jó példa a győri kádarcéh,^[37] utóbbira pedig a győri tímárcéh ládája.^[38] A fedelet belül általában két vas- vagy réz pánt rögzítette a ládatesthez, mely szintén igen díszes volt.

A zár vagy éppen zárok megléte nem mutat egységes képet. Vannak ládák, melyeken csak egyetlen kulcsnyílás van, de vannak olyanok is, melyek kettővel rendelkeznek.^[39] A zárok vagy a láda középrészének elején vagy a láda oldalán található. Igen kedvelt volt, hogy a kulcsnyílásokat elrejtették, vagy valamelyik díszítőelem alá helyezték, hogy minél nagyobb biztonságban tudhassák a céh értékeit.^[40] A kulcsnyílások és zárok szintén impozánsak voltak.^[41]

[26] Nemesné - Szabó, 2010, 112. sz., 40., 106.

[27] In: Nemesné - Szabó, 2010, 113. sz., 41., 106-107.

[28] Nagybajcsi molnárcéh ládája, 19. század eleje, Nemesné - Szabó, 2010, 110. sz., 40., 105-106.

[29] Győri csizmadiák és cipész temetkezési egyesület ládája, 1917?, Nemesné - Szabó, 2010, 89. sz., 35., 101.; Ismeretlen céh ládája, 1798., Nemesné - Szabó, 2010, 131. sz., 46., 111.; Győri üveges-, korsós- és esztergályos-legénycéh ládája, 1861., Nemesné - Szabó, 2010, 129. sz., 45., 110.

[30] Ismeretlen céh ládája, 1798., Nemesné - Szabó, 2010, 131. sz., 46., 111.

[31] Győrszigeti molnárlégények ládája, 1841., Nemesné - Szabó, 2010, 111. sz., 40., 106.; Győrszigeti takárcéh ládája, 1831., Nemesné - Szabó, 2010, 126. sz., 44., 110.

[32] Győri üveges-, korsós- és esztergályoscéh ládája, 1677., Nemesné - Szabó, 2010, 128. sz., 45., 110.; Győri gombkötőcéh ládája, 1833., Nemesné - Szabó, 2010, 91. sz., 35., 101.

[33] Győri asztalos- és puskaágyműves-céh ládája, 1659., Nemesné - Szabó, 2010, 82. sz., 33., 99.

[34] Győri ötvöscéh ládája, Nemesné - Szabó, 2010, 112. sz., 40., 106.

[35] Győri pékmesterek ládája, 1699., Nemesné - Szabó, 2010, 113. sz., 41., 106-107.

[36] Győri kötélverőcéh ládája, 1685., Nemesné - Szabó, 2010, 102. sz., 38., 103.

[37] Győri kádarcéh ládája, 1643 körül, Nemesné - Szabó, 2010, 94. sz., 36., 101-102.

[38] Győri tímárcéh ládája, 18. század vége - 19. század eleje, Nemesné - Szabó, 2010, 127. sz., 44., 110.

[39] Egy kulcsnyílása volt pl. a győri magyar szabócéh (1799., Uo., 116. sz.), a győri cipész és csizmadiacéh (1800., Uo., 85. sz.), két kulcsnyílása a nagybajcsi hajósmolnár-céh (1862., 92. sz.) és a győri kovácscéh ládájának (18. század, Uo., 99. sz.). In: Nemesné - Szabó, 2010, 34-35., 37., 41., 100-102., 107-108.

[40] Nagybákay 1966, 96.

[41] Lásd: Győrszigeti kovács-, kádár- és bognárcéh ládája, 1808., Nemesné - Szabó, 2010, 100. sz., 37., 103.

A frigláda leírásából kiderül, hogy a láda oldalán lévő karikákba aranyozott akácfa rudakat dugtak be, hogy vinni lehessen. Ha megnézzük a céhládákat, akkor láthatjuk, hogy főként az oldalukon – elvéve tetejükön – szintén található fogantyúk. Ezek a láda hordozásánál vagy láda kísérésénél jelentettek segítséget. A reprezentatív tárgyat az új atyamesterhez farsangkor vitték át a céh tagjai ünnepélyes körülmények között. Zeneszóval és ünnepi ruhában járták körbe a várost mielőtt betértek az atyamesterhez. Természetesen a láda hordozását lakoma követte.^[42]

Láthatjuk, hogy a Xántus János Múzeumban őrzött ládáknak milyen fontos szerep jutott a céhes világban. Hosszú időn keresztül anyagi, erkölcsi, mestersegbeli jelképek és használati tárgyak voltak, melyek még most is magukon hordozzák a helytörténet, a kézművesség, az évszázadokon át virágzó céhes kultúra jegyeit és sajátosságait.

IRODALOM

A kovácscéh szabályzata. 1745. márc. 29. XJM 53.13.3.

A molnárcéh szabályzata. 18. század XJM 54.2.2.

Az ötvöscéh szabályzata. 1746. máj. 7. XJM 54.12.18.

A pékmesterek szabályzata. 1708. jan. 30. XJM HD.72.13.1.

A takácscéh szabályzata. 1625. jún. 29. XJM 54.4.2.

A vargalegények szabályzata. 1752. ápr. 18. XJM 56.5.3.

- Bevilaqua Borsody Béla (1931): *A budai és pesti mészáros céhek ládáinak okiratai 1270-1872*. Franklin, Budapest.
- Gecsényi Lajos (2008): Győri céhek a XVI. század második és a XVII. század első felében. In: Gecsényi Lajos: *Gazdaság, társadalom, igazgatás*. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 91-105.
- Gráfik Imre (2008): *Céhemlékek*. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 12. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Nagybakay Péter (1966): Veszprém és Veszprém-megyei céhládák. In: Éri István (szerk.): *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5*. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém.
- Nemesné Matus Zsanett – Szabó Péter (2010): „...remekdarabjaikat bötsülettel elkészítvén...” A céhek tárgyi emlékei a Xántus János Múzeumban. A Xántus János Múzeum katalógusai. Új sorozat 3. Xántus János Múzeum, Győr.
- Rómer Flóris (1877a): Felhívása a Magyar Történelmi Társulat 1877. március 1-jén tartott ülésén. (Tárcza) In: *Századok* 11. évf., 281-282.
- Rómer Flóris (1877b): A céhládákkal való körmenetek Magyarországon. In: *Századok* 11. évf., 563-565.

[42] Rómer 1877b, 564.

- Szabó Péter (1979): A céhek tárgyi emlékei a győri Xántus János Múzeum gyűjteményében. I. A céhládák. In: *Arrabona* 21., 167-230.
- Temesváry Ferenc (1958): *A céhládák szerepe a céhek életében*. Budapest.